

Õigus olla unustatud ja avalikkuse huvi – arutelu Arvamusfestivalil 2015

Tiia Kõnnussaare märkmed

Kui suur on üksikisiku õigus olla unustatud? Kas teismelise neonatsi internetis avaldatud rassistlikud kommentaarid peaksid temaga kaasas käima ka kümneid aastaid hiljem - ka siis, kui tema vaated aastatega on muutunud?

Interneti ja sotsiaalmeedia võidukäigu ajal elab üha suurem osa inimesi väga avalikku elu: internetist leiab fotosid, mõttevälgatusi ja muid isikliku elu jäädvustusi. Kommentaariumides võib kohata ka vaenulikke rünnakuid üksikisiku vastu, samuti jäädvustab Google kõik, mis internetis kellegi kohta kirja pandud.

Hirm avaliku häbi ees hoiab inimesi võimu kuritarvitamast. Kas avalik häbistaja olla on mõnele meist meelepärane? Millal muutub kiusaja ise avalikkuse kiusu objektiks ja kuivõrd me peaksime sellesse sekkuma? Kuivõrd ja millal läheb üksikisiku soov oma privaatsust kaitsta vastuollu avaliku huviga?

Need küsimused puudutavad väga teravalt ka erinevaid mäluasutusi. Rahvusraamatukogu jt mäluasutuste ülesanne on muu hulgas oma kogusid ka digitaalsena kättesaadavaks teha. Digiteeritud andmed teevad küll teadlaste ja uurijate elu lihtsamaks, kuid panevad säilitaja vastuoklikku olukorda. Inimesele endale ei pruugi säilitatav info meeldida ja ta astub samme, et arhiveeritud materjal kustutataks. See aga läheb vastuollu mäluasutuste rolli ja võimaliku avaliku huviga.

Kas nooruses rumaluse teinud avaliku elu tegelane peab selle pitsseriga elama kogu elu? Kas pahategu kahetseval kurjategijal on õigus nõuda, et kõikidest avalikest arhiividest eemaldataks viited temale kui kurjategijale? Kas ühiskonnategelaste nõukogude perioodi tegevuse kajastused peaksid olema viimaste nõudmisel varjatud? Kas üksikisiku õigus olla unustatud hakkab tsenseerima ja muutma ajalugu?

Kuidas leida tasakaal?

Arvamusfestivalil 2015 arutleti indiviidi õiguse üle olla unustatud ajaloo arhiveerimise kontekstis. Väärtuste ala laval olid arutelu läbiviijad **Margit Sutrop**, eetikakeskuse juhataja ja filosoof, ning **Krõõt Filippov** Eesti Rahvusraamatukogu parlamendiinfo keskusest. Vestlusringis osalesid ka **Priit Pirsko**, riigi peaarhivaar; **Viljar Peep**, Andmekaitseinspeksiooni peadirektor; **Karmen Turk**, jurist; **Katrin Laas-Mikko**, AS Sertifitseerimiskeskuse kvaliteedijuht ning **Marten Juurik** eetikakeskusest, TÜ meedia ja kommunikatsiooni osakonna doktorant. Järgnevalt põgus ülevaade kõneldust ja noppeid erinevatest arvamustest. Suuline tekst on toimetatud ja lühendatud.

Õigus olla unustatud

Õigus olla unustatud - vist kunagi varem ajaloos pole inimestel sellist küsimust nii teravalt üles kerkinud. Kuidas hinnata inimeste soovi olla unustatud?

Publik väljendas oma hoiakut, andes pöidlaga märku - kel oli pöial püsti, kes väljendas kõhklust - nii ja naa - , kel oli pöial allapoole. Laval olevad eksperdid arvasid: nii ja naa. Margit Sutrop: "Aga kui me räägime häbistamisest sotsiaalmeedias, mis on teie arvamus siis?" Naer.

Arhivaar Priit Pirsko tõi rohkesti näiteid juhtumitest, mil inimesed nõudsid oma fotode ja andmete eemaldamist internetist.

Margit Sutrop: „Me loeme tuhandeid elulugusid, mis on kirjutatud ühe inimese väga isiklikust vaatenurgast. Ükski neist pole kirjutatud nii, et seal ei puudutataks teisi inimesi. Teatud mõttes on teistest avalikult kirjutamine neilt luba küsimata teise privaatsuse rikkumine - oleme määramata alal. See on läbirääkimise ruum, kuidas üksikisiku õigused ja avalik ruum peavad leidma tasakaalu.

Loodame elulooraamatu autori pieteeditundele ja südametunnistusele ning heale maitsele, aga nii mõnigi kord äpardutakse maitseküsimustes. Ka see võiks olla arutelu teema.“

Karmen Turk: „Piiramine on kahe teraga mõõk – tuleb mõelda, kuhu me privaatsusega välja jõuame.“

Margit Sutrop: „Ehk meil polegi küsimus pelgalt privaatsuse riives? Privaatsus kaitseb meie autonoomsust, eneseväärtusõigust, inimväärikust. Sotsiaalmeedias häbistamine tähendab stigmatiseerimist ja on negatiivse tähendusega. See pole ainult privaatsuse küsimus.

Me mäletame valikuliselt. Me mäletame oma perspektiivist. Mäletan üht krimifilmi, kus igal osalisel oli juhtunust oma, väga erinev tõlgendus. Mäletan Jaan Krossi elulooraamatu esitluselt, kuidas tema lapsed ühe detaili kohta rääkisid, et ei, see lugu juhtus hoopis teise meie pere lapsega.“

Marten Juurik: „Avaldada teise inimese privaatsusse puutuvaid küsimusi ilma temaga nõu pidamata on halb. Kui lähtuda aspektist, et ma kirjutatan nii nagu ma mäletan ja see on minu asi, ja ma ei suhtle teistega, siis see on ka halb. On kummaline ette kujutada, et rohkem kommunikatsioonivabadust tähendab vähem kommunikatsiooni – et andmetega peab arvestama, aga teise inimesega suhtlema ei pea.“

Diskussioonis kõlab väide, et häbi on ühiskonda koos hoidev jõud.

Margit Sutrop: „Jah, aga mitte häbistamine. Häbi on sügavalt sisemine emotsioon ja seda väljast poolt esile kutsuda tegelikult ei saagi. Teise inimese häbistamine on teise valu osatamine.“

Priit Pirsko: „Inimesed on üksteisega halvasti käitunud kogu aeg. Internet võimendab seda. Kui räägime Euroopa Liidu tasandil õigusest olla unustatud, tegeleme mitte põhjuste, vaid tagajärgedega. Peaksime alustama koolist.

Mõelgem, kui X või Y nõuab, et tema andmed kustutatakse - lihtne on see sotsiaalmeedias, aga palju raskem riigi andmebaaside puhul. Meil on lademes andmeid minevikku vajunud sodoomiajuhtude või pidalitõbiste kohta. Ma tahan öelda, et mingi terve mõistus ikka ka peab alles jääma.“

Katrin Laas-Mikko: „Nõus Priiduga, et oluline on meediakasvatus. Aga uue meedia puhul teeb asja keerukaks nähtamatu auditoorium. Noored ei saa sageli aru, et nende postitused on suurele auditooriumile: see teeb raskeks aru saada, mis on kontekst.

Ent sellega on ka kohanetud, enesetsensuur toimib ka uues meedias. Inimõiguste Instituudi uuringust tuleb välja, et oluline on enesetsensuur – ma edastan infot sotsiaalmeedias sellisel moel, et see on arusaadav ainult teatud publikule, ehk siis on tekkinud ka kohandumine.“

Karmen Turk: „Eestis on esitatud üle 8000 eraisikute taotluse veebilinkide mahavõtmiseks; ligi pool neist on ka rahuldatud.“

Margit Sutrop: „Mõtted on vabad, aga mõtete väljendamisel on piirid. Kui me suudame panna end teise kingadesse, siis ehk me ei kasuta sõnu paks, prillipapa jne.“

Priit Pirsko: „Kas olukorras, kus me elame uues maailmas, meie traditsioonilised arusaamad saavad üldse kehtida? Kui rääkida privaatsfäärist, siis minu arvates need arusaamad ei saa enam kehtida. Youtube`i inimeste privaatsfäär on juba olemuselt teistsugune kui eelmistel põlvkondadel.

Ka tagajärgedega peab tegelema, aga oluline on kiusamise ennetamine, mitte karistamine. Privaatsuse kaitse puhul peab olema valvel, et see kõik ei läheks tsensuuriks ja ilustamiseks. Mistahes teemad evivad pinget ainult teatud aja.

Õigus olla unustatud on muutuv probleem – sellest on tehtud poliitiline projekt. See on uutlaadi privaatsust kaitsev õigus. Uued plaanid räägivad juba andmete kustutamisest, mis on hoopis teine asi. Õigus olla unustatud on justkui paisunud ja püüab katet pakkuda ka laiemale osale.“

Karmen Turk: „Ma ei tahaks sellel üldse peatuda, sest see on niivõrd halb stsenaarium.

Täna on Google saanud üle miljoni erineva taotluse, et palun võtke see info maha, see on mulle häbistav. Tuleb arvestada, mis on teabe laad, milline on üldsuse õigustatud huvi saada infot ja viimaks, kas inimene on avaliku elu tegelane. Viimasel puhul on õigus olla unustatud palju väiksem.“

Priit Pirsko: „Kustutamine ei ole teatud juhtudel mitte ainult õigustatud, vaid arhivaari seisukohast ka hädavajalik. Me elame digitaalse info ajastul. Kes suudaks seda infot hallata?

Küsimus info ära kustutamisest on tegelikult ellujäämise küsimus. Kasvõi kümneid tuhandeid fotosid üles laadides võiks mõelda ühiskondlikult.

Just eelmisel aastal jõudis üks maailmas tuntud arhivaar oma elukutsele surmahoobi andmiseni – infot on nii palju, et arhivaar ei suuda enam otsustada, mis on väärtuslik ja mis mitte.

Tegelikult ei tasu meil muretseda selle üle, et suurem osa tänasest infost ära kaob. Muidugi oleks tore, kui meil oleks videosalvestus neandertaallaste koopast. Aga kujutage ette, et meil oleks kõigi koobaste kohta video – need oleksid kohutavalt ühesugused.“

Lõpuringis ütles Priit Pirsko, riigi peaarhivaar lohutavalt: tere tulemast uude digireaalsusse! Praegu toimub kohanemine uue digitaalse maailmaga. Diskussioon tasakaalu leidmiseks privaatsuse ning info kättesaadavuse vahel jätkub nii või teisiti juristide valvsa pilgu all.